

Крупка М. І.

*доктор економічних наук, професор,
Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна;
e-mail: mkrupka@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-8775-1397*

Гринькевич О. С.

*доктор економічних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна;
e-mail: OGrynkevych@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8646-8119*

Сас С. П.

*аспірант,
Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна;
e-mail: svitlana_sas@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-9142-1959*

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТІВ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОСТІ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Анотація. Розглянуто розвиток аналітичних моделей для підвищення ефективності фінансового менеджменту університетів України. Ураховуючи вітчизняний і зарубіжний досвід вимірювання економічної ефективності закладів вищої освіти (ЗВО), особливості їхніх основних функцій (навчання і наукові дослідження) та інтереси стейкхолдерів (абітурієнти, студенти, викладачі і дослідники, роботодавці), пропонуємо нову модель для аналізу ефективності, яка ґрунтується на критеріях результативності, продуктивності і диверсифікації доходів.

Методологічною основою для емпіричної частини дослідження є методи економічного і фінансового аналізу, статистичні методи багатовимірної середньої. З використанням розробленої системи показників здійснено оцінку й порівняльний аналіз економічної ефективності п'яти університетів України, які входили до міжнародного рейтингу університетів The Times Higher Education World University Rankings 2018. Інформаційною базою для аналізу були фінансова та інші види звітності ЗВО, звіти ректорів, а також інші джерела публічної інформації з питань вищої освіти.

Результати аналізу показали, що серед досліджуваних університетів лідерами за показниками економічної ефективності 2018 року були КНУ імені Тараса Шевченка, НУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» і ХНУ імені В. Н. Каразіна. Ці ЗВО помітно відрізняються за масштабами освітньої діяльності, користуються різними обсягами державної фінансової підтримки, але мають близькі рейтинги за економічною ефективністю. Сформульовано висновок, що для коректного порівняння економічної ефективності ЗВО з метою обґрунтування обсягів їхньої державної фінансової та інших видів підтримки важливо здійснювати попередній розподіл ЗВО за типами, виділяючи в окрему групу університети, які мають особливий статус в Україні.

Інноваційний характер і практичне значення запропонованої системи показників економічної ефективності університетів України полягає в тому, що така система може бути використана в управлінні вищою освітою на різних рівнях, а саме на інституційному рівні — для розроблення фінансової складової стратегії розвитку ЗВО, на національному і регіональному рівнях — з метою моніторингу їхньої конкурентоспроможності, а також вимірювання ефективності державної і регіональної фінансової підтримки.

Ключові слова: аналіз вищої освіти, економіка вищої освіти, показники економічної ефективності, фінансовий менеджмент університету, Україна.

Формул: 4; рис.: 0; табл.: 2; бібл.: 26.

Крупка М. І.

*Doctor of Economics, Professor,
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine;
e-mail: mkrupka@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-8775-1397*

Hrynkevych O. S.
Doctor of Economics, Associate Professor,
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine;
e-mail: OGrynkevych@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8646-8119

Sas S. P.
Ph. D. student,
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine;
e-mail: svitlana_sas@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-9142-1959

ECONOMIC EFFICIENCY OF UKRAINE'S UNIVERSITIES IN THE CONTEXT OF INNOVATIVE FINANCIAL MANAGEMENT

Abstract. The article aims to develop analytical models for improving the efficiency of Ukrainian universities financial management. Taking into account the domestic and foreign experience of measuring the higher education institutions (HEIs) economic efficiency, the features of their key functions (learning and researches) and the interests of internal and external stakeholders (entrants, students, lectures and researchers, employers), the authors propose the model for the efficiency analysis based on criteria of effectiveness (absolute values of indicators), performance (relative values of indicators) as well as income diversification.

As a methodological basis for the empirical part of the study, we used the methods of economic and financial analysis, statistical methods of multidimensional mean. Using the developed scorecard, we evaluated and compared the cost-effectiveness of five Ukraine's universities included in The Times Higher Education World University Rankings 2018. The sources of the database for analysis were financial and other types of HEIs reporting, rectors' reports, as well as other sources of public information on higher education.

The results of the analysis show that among the studied universities, the leaders in terms of economic efficiency are Taras Shevchenko National University of Kyiv, Igor Sikorsky National Technical University of Ukraine — Kyiv Polytechnic Institute and V.N. Karazin Kharkiv National University, which differ significantly in the scale of educational activity, use different state financial support, but have close economic efficiency ratings. For the correct comparison of the universities economic efficiency in order to justify the volume of their state financial and other types of support, first it is necessary to classify HEIs by type, allocating in the separate group those that have a special status in Ukraine.

The innovative nature and practical significance of the proposed system of economic efficiency indicators of Ukrainian universities is that such a system can be used in higher education governance at different levels, namely, at the institutional level — to develop the university financial strategy, at the national and regional levels — to monitor the HEIs competitiveness, as well as to measure the effectiveness of their state and regional financial support.

Keywords: higher education analysis, economics of higher education, economic efficiency indicators, university financial management, Ukraine.

JEL Classification I21, I22, I23

Formulas: 4; fig.: 0; tabl.: 2; bibl.: 26.

Крупка М. И.
доктор экономических наук, профессор,
Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Украина;
e-mail: mkрупка@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-8775-1397

Гринькевич О. С.
доктор экономических наук, доцент,
Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Украина;
e-mail: OGrynkevych@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8646-8119

Сас С. П.
аспирант,
Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Украина;
e-mail: svitlana_sas@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-9142-1959

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ УНИВЕРСИТЕТОВ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТ ИННОВАЦИОННОСТИ ФИНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА

Аннотация. Рассмотрено развитие аналитических моделей финансового менеджмента университетов Украины с помощью индикаторов экономической эффективности. Предложена система показателей экономической эффективности, основанная на критериях результативности, производительности и диверсификации доходов, учитывает функции вуза и интересы его стейкхолдеров. С использованием разработанной системы показателей и методов экономико-статистического анализа осуществлены комплексная оценка и сравнительный анализ экономической эффективности университетов Украины, входивших в международный рейтинг The Times Higher Education World University Rankings 2018. Инновационный характер и практическое значение предложенной системы показателей экономической эффективности университетов Украины заключается в том, что она может быть использована на институциональном уровне — для разработки финансовой стратегии развития вуза, на национальном и региональном уровнях — с целью мониторинга конкурентоспособности, а также эффективности государственной и региональной финансовой поддержки вузов.

Ключевые слова: анализ высшего образования, экономика высшего образования, показатели экономической эффективности, финансовый менеджмент университета, Украина. Формул: 4; рис.: 0; табл.: 2; библи.: 26.

Вступ. Розвиток фінансового менеджменту у закладах вищої освіти (ЗВО) України стає все більш актуальною проблемою як теоретичного, так і прикладного характеру. Актуальність цієї проблематики зумовлена низкою чинників, які можна систематизувати у три основні групи. Перша група чинників — це зменшення кількості студентів на фоні демографічної кризи і зростаючих обсягів освітньої міграції. За період 1991—2018 років кількість студентів, прийнятих до вітчизняних ЗВО, зменшилася на 24,5% [1]. Згідно з даними Інституту статистики ЮНЕСКО в Україні, за період 2007—2017 років рівень вихідної мобільності студентів зріс більш як у п'ять разів (з 0,902 до 4,630 %) [2].

Друга група чинників пов'язана зі скороченням сектору ЗВО України у структурі бюджетних витрат на освіту з 33,2 % 2007 року до 25,0 % 2017-го, зменшенням частки цих витрат у ВВП країни з 1,86 до 1,35 % за аналогічний період [3]. Зміна моделі бюджетного фінансування ґрунтується на принципі «гроші йдуть за студентом», ураховує академічну репутацію, дослідницький статус і масштаб освітньої діяльності ЗВО.

Третя група чинників — матеріально-технічний стан більшості університетів України, для яких характерним є високий рівень зносу основних засобів, значні втрати ресурсів унаслідок низького рівня енергоефективності. Підтвердженням такого висновку є той факт, що у 2018/2019 навчальному році низка університетів України були змушені декілька разів змінювати графік навчального процесу в зимовий період у зв'язку з дефіцитом коштів на утримання приміщень [4].

Отже, комплекс політичних, соціальних і економічних чинників змушують керівників розширювати джерела фінансових ресурсів ЗВО, підвищувати ефективність їхнього використання, а відповідно — ставлять перед дослідниками вищої освіти в Україні нові завдання науково-прикладного характеру, серед яких — розроблення інноваційних моделей фінансового менеджменту університетів.

Аналіз досліджень та постановка завдання. У наукових виданнях різних країн обсяги досліджень проблематики фінансового менеджменту ЗВО, зокрема інституційної ефективності, пов'язані з моделями фінансування національних систем вищої освіти. Зважаючи на домінування приватних інвестицій у ЗВО США і низки європейських країн, наприклад Великобританії, у наукових працях дослідників саме в цих країнах проблематика ефективності фінансового менеджменту розглядається найбільш активно. Знаковою у цьому напрямі є наукова стаття автора теорії підприємницького університету Б. Кларка (Clark R. Burton) [5], де вчений аналізує організаційні зміни, спрямовані на розвиток підприємницької

активності у європейських університетах, і робить висновок, що спільним для всіх стратегій розвитку досліджуваних ЗВО є створення диверсифікованої фінансової бази. На думку Б. Кларка, диверсифікація джерел фінансування надає більші можливості для інновацій і розвитку системи інвестиційних фондів. Дослідник визначає головні напрями розвитку підприємницького або інноваційного стилю поведінки ЗВО в сучасних умовах, зокрема пошук нових джерел фінансування через активне залучення академічного персоналу до участі в конкурсах на отримання грантів, допомогу в написанні проєктів, експертну і консультаційну діяльність підрозділів, відповідальних за фінансовий менеджмент.

Зарубіжні дослідження у галузі фінансового менеджменту ЗВО активізувались з розвитком теорій неінституціоналізму і формуванням концепції нового публічного управління. У галузі вищої освіти ці процеси зумовили розуміння ЗВО як організацій, подібних на корпоративні бізнес-одиниці або державні бюрократії [6]. Наслідком таких процесів стало оцінювання діяльності ЗВО не лише щодо академічної репутації, а й економічної ефективності, зростання попиту на економічну і фінансову аналітику у вищій освіті, запровадження принципів фінансового менеджменту. Ці принципи є основою фінансової політики і покликані забезпечити використання ресурсів лише для реалізації цілей ЗВО через фінансовий контроль, запобігання нецільовому використанню ресурсів чи зловживанням. Перелік принципів фінансового менеджменту і опис процедур їхнього забезпечення, стратегічні плани розвитку зарубіжні ЗВО, зазвичай, розміщують на своїх вебсайтах [7; 8].

На прикладне значення міжнародних досліджень у галузі фінансового менеджменту ЗВО вказують також результати регулярних опитувань керівників університетів і коледжів, відповідальних за фінансову політику [9—11]. У широкомасштабному дослідженні, яке присвячене взаємозв'язку управління і академічної діяльності ЗВО, М. Шаток (Michael Shattock) [12] звертає увагу на розвиток бізнес-моделей університетів і одночасно на небезпеки, які з ними пов'язані. Поряд з очевидною важливістю створення структурних підрозділів з маркетингу і фінансового менеджменту в управлінні університетом, небезпечною, на думку дослідника, є їхні спроби впливати на освітню діяльність через уніфікацію освітніх продуктів (однакова кількість кредитів, структура і вимоги до кінцевих результатів) з метою взаємозамінності. Учений вважає, що такий підхід є більш придатним для ринку роздрібної торгівлі, де віддають перевагу товарам, які краще продають, аніж оригінальним чи новим.

У системі вищої освіти України, яка тривалий час функціонувала в умовах домінуючого бюджетного фінансування, також відбуваються кардинальні зміни, які потребують наукового дослідження, у тому числі вивчення зарубіжного досвіду фінансового менеджменту. Такі зміни пов'язані зі зростанням академічної, фінансової та організаційної автономії державних університетів, що гарантується з 2014 року Законом України «Про вищу освіту» [13], розширенням джерел фінансування ЗВО через право надавати платні освітні послуги, державною підтримкою наукових досліджень на конкурсних засадах. Водночас вітчизняні експерти, що брали участь у підготовці дорожньої карти реформування вищої освіти України, зазначають, що на «тлі успішної імплементації інструментів академічної автономії, економіка вищої освіти не зазнала змін» [14]. В умовах розвитку ринку освітніх послуг і посилення конкуренції за споживача вітчизняні ЗВО лише починають виступати в ролі особливих суб'єктів ринку, для яких економічна ефективність, поряд із якістю і соціальною відповідальністю, стає одним із визначальних критеріїв конкурентоспроможності.

Міжнародний досвід розвитку провідних університетів світу як освітніх економічних корпорацій, витоки академічного капіталізму та функціонування різних типів підприємницьких ЗВО (відкритих і закритих освітніх корпорацій), їхню роль у розвитку інкубаторів інновацій за моделлю «потрійної спіралі» аналізує у своєму дослідженні О. Романовський [15]. Досвід функціонування ендавментів у диверсифікації фінансової бази ЗВО, їхні типи, інвестиційні стратегії використання ресурсів детально вивчає Л. Шевченко

[16, с. 139—153]. Дослідниця звертає увагу на низку проблем, які пов'язані з реалізацією ідеї створення ендавментів в Україні, серед яких — невисокий рівень довіри випускників та інших потенційних благодійників до ефективності і прозорості використання коштів ендавменту на фондовому ринку України, його низький рівень конкурентоспроможності у реалізації основної функції — залученні інвестицій і перерозподілі капіталу, а також «недостане заохочення можливих донорів і благодійників до ендавмент-практик».

В Україні проблематика розвитку фінансового менеджменту ЗВО є малодослідженою, про що свідчить обсяг і тематика наукових праць вітчизняних учених з питань економіки і фінансів вищої освіти. Розглядаючи проблематику вдосконалення фінансово-економічної діяльності у вищій освіті, Т. Ящук пропонує систему індикаторів ефективності фінансового механізму ЗВО з позиції «економічності, продуктивності та результативності» [17, с. 298]. Проте запропонований перелік показників дослідниця використовує лише для аналізу ефективності фінансування вищої освіти на макрорівні.

На наш погляд, недостатньо розробленими напрямками у дослідженні проблем розвитку та інноваційності фінансового менеджменту вітчизняних університетів є такі:

- 1) формулювання принципів і методів фінансового менеджменту ЗВО як особливих типів суб'єктів господарської діяльності в Україні;
- 2) обґрунтування системи індикаторів, які дають змогу оцінити економічну ефективність;
- 3) вивчення та узагальнення успішних практик українських і зарубіжних ЗВО у реалізації інноваційних моделей фінансового менеджменту з метою підвищення конкурентоспроможності.

Мета статті — розвиток аналітичних моделей фінансового менеджменту ЗВО України за допомогою системи індикаторів економічної ефективності їхньої діяльності. Відповідно до мети визначено такі завдання:

- 1) узагальнити підходи до вимірювання економічної ефективності діяльності ЗВО у системі його фінансового менеджменту;
- 2) обґрунтувати систему показників для такого аналізу;
- 3) здійснити порівняльну оцінку економічної ефективності кращих ЗВО України з урахуванням їхньої позицій за критерієм академічної репутації.

Результати дослідження. Узагальнюючи методологічні і прикладні підходи до вивчення ефективності у вищій освіті, зокрема, публікації таких авторів як С. Брінт (S. Brint) і Ч. Клотфельтер (Ch. Clotfelter) [18], І. М. Грищенко, Н. В. Цимбаленко, Т. М. Нефедова [19], С. А. Матюх [20], О. С. Падалка та І. С. Каленюк [21], Т. А. Ящук [17], пропонуємо визначати економічну ефективність ЗВО як співвідношення економічних результатів його функціонування до матеріальних і нематеріальних активів / людського потенціалу або витрат на їхню реалізацію. Слугуючи одним із головних індикаторів фінансового менеджменту, економічна ефективність одночасно є критерієм конкурентоспроможності ЗВО, оскільки передбачає раціональне використання ресурсів у формуванні вартості освітніх продуктів та забезпеченні їхньої якості.

З урахуванням сутності економічної ефективності ЗВО, а також особливостей його функцій та основних видів діяльності пропонуємо використовувати три критерії для вимірювання ефективності фінансового менеджменту:

- результативність, що характеризує кінцеві результати діяльності в абсолютному вимірі;
- продуктивність, яка дає змогу зіставити абсолютні показники результатів діяльності в розрахунку на одиницю активів або одного працівника чи студента;
- диверсифікація доходів, яка відображає спроможність залучати різні джерела фінансових ресурсів для реалізації своїх цілей.

Запропоновані вище критерії використані у порівнянні економічної ефективності університетів України, які 2018 року входили до міжнародного рейтингу університетів The Times Higher Education World University Rankings 2018 [22]. Порівняльний аналіз здійснено

на основі відкритих даних, які розміщені на офіційних сайтах ЗВО, а саме фінансову звітність, штатний розпис, а також річні звіти ректорів. Щодо повноти і достовірності інформації, то відсутніми виявилися дані в частині кількості студентів, які навчаються за контрактом, а також відомості про розподіл надходжень ЗВО з урахуванням їхніх джерел і видів діяльності. Ускладнює процедуру порівняльного аналізу брак консолідованої інформації про персонал ЗВО, кількість студентів, які навчаються за контрактом, а також об'єктивні відомості про працевлаштування випускників.

У зв'язку з цим для розширення можливостей освітньої та фінансової аналітики на різних управлінських рівнях вважаємо за доцільне розміщувати на офіційних сайтах ЗВО інформацію про основні показники діяльності, передбачену державними статистичними спостереженнями за такими формами звітності: № 2-3 нк (один раз на рік) «Звіт про ЗВО», № 3-наука (річна) «Звіт про здійснення наукових досліджень і розробок»; № 1-держзамовлення (квартальна) «Звіт про виконання державного замовлення».

У *табл. 1* сформовано емпіричну базу даних із чотирьох груп часткових показників економічної ефективності, кожна з яких має однакову вагу в інтегральному оцінюванні. Для побудови інтегральної оцінки здійснено стандартизацію часткових показників за формулами:

$$\text{— для показників-стимуляторів } X_i^* = \frac{x_i - x_{\min}}{x_{\max} - x_{\min}}; \quad (1)$$

$$\text{— для дестимуляторів } X_i^* = \frac{x_{\max} - x_i}{x_{\max} - x_{\min}}, \quad (2)$$

де x_i — частковий показник групи;

x_{\max}, x_{\min} — максимальне і мінімальне значення показника.

Серед часткових показників дестимулятором є частка адміністративного і допоміжного персоналу в загальній кількості працівників ЗВО.

У кожній групі частковому показнику економічної ефективності експертним методом присвоєно ранг і розраховано відповідний ваговий коефіцієнт за формулою Фішберна [23]

$$W_i = \frac{2(n-i+1)}{n(n+1)}, \quad (3)$$

де n — кількість часткових показників у групі;

i — ранг показника за рівнем його важливості у групі.

У *табл. 1* наведено результати обчислення вагових коефіцієнтів часткових показників. Інтегральну оцінку у межах кожної групи розраховано за формулою

$$I_{групи} = \sum_{i=1}^n W_i \cdot x_i^*, \quad (4)$$

де x_i^* — стандартизоване значення часткового показника у групі;

W_i — його ваговий коефіцієнт;

i — порядковий номер показника у групі.

Загальну інтегральну оцінку економічної ефективності для кожного ЗВО розраховано як зважену середню з групових інтегральних оцінок з урахуванням того, що вага кожної групи 0,25. У *табл. 2* наведено результати комплексної оцінки економічної ефективності кращих університетів України.

Таблиця 1

Часткові показники економічної ефективності університетів України,
які входили до рейтингу The Times Higher Education World University Rankings 2018

Показник	Ранг показника у групі і ваговий коефіцієнт	КНУ ім. Тараса Шевченка	КПШ ім. Ігоря Сікорського	ЛНУ ім. Івана Франка	НУ «Львівська політехніка»	ХНУ ім. В. Н. Каразіна
<i>Професійно-технічна і маркетингова діяльність</i>						
Рівень виконання державного замовлення на підготовку фахівців, %	1 (0,125)	84,8	89,3	74,2	82,3	70,5
Частка студентів-вступників, зарахованих на платну форму навчання, %	2 (0,083)	42,8	25,0	58,4	59,2	60,6
Кількість зарахованих абітурієнтів у розрахунку на 100 поданих заяв	3 (0,042)	13	15	12	18	14
<i>Освітня діяльність</i>						
Надходження від надання освітніх послуг у розрахунку на одного студента, тис. грн	1 (0,100)	54,78	58,37	27,58	29,95	41,61
Частка іноземних студентів у загальній кількості студентів, %	2 (0,075)	4,8	1,4	0,4	0,7	26,1
Частка надходжень від надання освітніх послуг у сукупних надходженнях ЗВО, %	3 (0,050)	82,6	85,0	84,9	84,8	84,2
Частка спеціального фонду (освітня діяльність) у сукупних надходженнях ЗВО, %	4 (0,025)	23,2	10,2	21,8	14,6	50,1
<i>Наукові дослідження і розробки</i>						
Сукупні надходження ЗВО у розрахунку на одного викладача і дослідника, тис. грн	1 (0,083)	563,51	595,90	308,99	416,43	370,82
Надходження від наукової діяльності ЗВО у розрахунку на одного викладача і дослідника, тис. грн	2 (0,067)	39,75	27,35	18,93	21,74	35,55
Частка надходжень від наукової діяльності ЗВО у сукупних надходженнях ЗВО, %	3 (0,050)	7,1	4,6	6,1	5,2	9,6
Спеціальний фонд (наукова діяльність) у розрахунку на одного викладача і дослідника, тис. грн	4 (0,033)	5,41	14,28	6,2	11,76	3,68
Частка спеціального фонду (наукова діяльність) у сукупних надходженнях ЗВО, %	5 (0,017)	1,0	2,4	2,0	2,8	1,0

Управлінська діяльність

Сукупні надходження ЗВО у розрахунку на одного працівника, тис. грн	1 (0,050)	218,13	195,80	148,91	184,61	150,98
Співвідношення середньої заробітної плати академічного персоналу до середньої заробітної плати у місті/регіоні діяльності ЗВО, %	2 (0,044)	1,25	1,28	0,96	1,07	1,26
Частка адміністративного і допоміжного персоналу у загальній кількості працівників ЗВО, %	3 (0,039)	61,3	67,1	51,8	55,7	59,3
Сукупні надходження ЗВО у розрахунку на одну гривню активів, грн	4 (0,033)	0,71	0,36	0,76	0,84	0,82
Сукупні надходження ЗВО у розрахунку на одну гривню основних засобів, грн	5 (0,028)	0,79	0,38	0,94	1,17	1,61
Частка спеціального фонду у сукупних надходженнях ЗВО, %	6 (0,022)	33,0	23,1	30,4	25,2	57,3
Частка грантів, благодійних внесків у сукупних надходженнях ЗВО, %	7 (0,017)	2,4	1,3	3,4	1,1	2,3
Частка надходжень від другорядних видів діяльності у сукупних надходженнях ЗВО, %	8 (0,011)	6,7	9,6	5,0	5,1	4,4
Надходження від другорядних видів діяльності у розрахунку на одного адміністративного і допоміжного працівника, тис. грн	9 (0,006)	23,77	27,87	14,25	16,78	11,32

Примітка. Складено і розраховано за даними офіційних сайтів ЗВО та розрахунків авторів.

Інтегральні індикатори економічної ефективності та академічної репутації університетів України, які входили до рейтингу The Times Higher Education World University Rankings 2018

Університети	Інтегральний показник економічної ефективності	Інтегральний показник діяльності ЗВО у загальнонаціональному рейтингу Топ-200 Україна
Київський національний університет імені Тараса Шевченка	0,588	80,59
НТУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»	0,552	84,74
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна	0,551	48,95
Національний університет «Львівська політехніка»	0,472	44,46
Львівський національний університет імені Івана Франка	0,293	42,28

Примітка. Побудовано з використанням даних [24] і розрахунків авторів.

У табл. 2 бачимо, що за комплексом часткових індикаторів економічної ефективності найвищі і близькі оцінки мають КНУ ім. Тараса Шевченка, КПІ ім. Ігоря Сікорського та ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Діяльність КНУ ім. Тараса Шевченка можна вважати найбільш збалансованою з точки зору показників академічної репутації та економічної ефективності. Проте важливо зазначити, що КНУ ім. Тараса Шевченка і КПІ ім. Ігоря Сікорського функціонують у кращих фінансово-економічних умовах з іншими національними класичними університетами України. Відповідно до Указу Президента України [25] КПІ ім. Ігоря Сікорського отримує додаткове фінансування з державного бюджету, що забезпечує можливість збільшення удвічі заробітної плати працівникам. Аналогічну додаткову фінансову підтримку отримує КНУ ім. Тараса Шевченка, зважаючи на статус головного навчально-наукового центру України [26].

Такі чинники, як наявність особливих умов державної фінансової підтримки, а також тип ЗВО (державний чи приватний, класичний чи галузевий тощо), суттєво впливають на умови його розвитку, а отже, позначаються на індикаторах економічної ефективності. У зв'язку з цим для ширшого і коректного порівняльного аналізу економічної ефективності усіх ЗВО країни важливо здійснювати їхній попередній розподіл за статусом і формою господарювання.

Наявні академічні і матеріальні ресурси найефективніше використовує, на нашу думку, ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Цей університет є лідером серед досліджуваних університетів за шести індикаторами економічної ефективності, зокрема — часткою іноземних студентів, часткою спеціального фонду в сукупних надходженнях ЗВО, часткою надходжень від наукової діяльності в сукупних надходженнях, а також ефективністю використання активів.

Для ЛНУ ім. Івана Франка актуальною є проблема низького рівня економічної ефективності за такими індикаторами, як «частка іноземних студентів», «сукупні надходження від наукової діяльності у розрахунку на одного академічного працівника», «середній рівень заробітної плати у ЗВО». Водночас цей університет є лідером серед досліджуваних ЗВО за індикаторами «частка грантів, благодійних внесків у сукупних надходженнях», «частка адміністративного і допоміжного персоналу у загальній кількості працівників». Залучення грантів і проектна діяльність ЛНУ ім. Івана Франка можуть стати, на нашу думку, головними драйверами збільшення економічних надходжень і підвищення економічної ефективності цього університету.

Висновки. Розвиток ринкових відносин у системі вищої освіти України, зменшення державної фінансової підтримки ЗВО та наростаючі обсяги освітньої мобільності змушують менеджмент університетів переосмислювати підходи до управління конкурентоспроможністю, запроваджувати системи моніторингу їхньої економічної

ефективності. Розроблено систему показників аналізу економічної ефективності ЗВО України як інструмент удосконалення їхнього фінансового менеджменту і підвищення конкурентоспроможності. Запропоновано використовувати три критерії аналізу економічної ефективності ЗВО: 1) результативність, що характеризує масштаб і кінцеві результати діяльності в абсолютному вимірі; 2) продуктивність — дає змогу зіставити абсолютні результати діяльності з ресурсами / активами; 3) диверсифікація доходів, що відображає здатність залучати різні джерела фінансових надходжень. За цими критеріями визначено систему показників аналізу економічної ефективності ЗВО з урахуванням їхніх функцій і напрямів діяльності.

Аналіз п'яти університетів України, які 2018 року входили до міжнародного академічного рейтингу The Times Higher Education World University Rankings, показав, що лідерами за комплексом показників економічної ефективності в Україні були КНУ ім. Тараса Шевченка, КПІ ім. Ігоря Сікорського і ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Ці ЗВО помітно відрізняються за масштабами освітньої діяльності, користуються різними обсягами державної фінансової підтримки, але мають близькі рейтинги за економічною ефективністю. У зв'язку з цим для коректного порівняння економічної ефективності університетів на регіональному і національному рівнях для обґрунтування обсягів їхньої державної фінансової та інших видів підтримки важливо здійснювати попередній розподіл ЗВО за типами, виділяючи в окрему групу ті заклади, що мають особливий дослідницький чи інший статус у країні.

Інноваційний характер і практичне значення запропонованої системи показників економічної ефективності університетів пов'язані з тим, що така система може бути використана в Україні на інституційному рівні — для розроблення фінансової складової стратегії розвитку ЗВО, на національному і регіональному рівнях — з метою моніторингу їхньої конкурентоспроможності, а також ефективності державної і регіональної фінансової підтримки.

Література

1. Основні показники діяльності ВНЗ України : статистична інформація [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. — 2019. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Education: International student mobility in tertiary education. Outbound mobility ratio by host region [Electronic resource] / UNESCO-UIS. — 2019. — Available at : <http://data.uis>.
3. Національні рахунки освіти України у 2016 році : статистичне видання [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. — 2019. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov>.
4. Osipian A. L. Unpaid bills force universities to close until spring [Electronic resource] / A. L. Ararat // University World News. — 2018. — Available at : <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20180124151952601>.
5. Clark B. Creating Entrepreneurial Universities [Electronic resource] / B. Clark // Issues in Higher Education. — Paris : International Association of Universities, 1998. — 163 p. — Available at : http://www.finhed.org/media/files/05-Clark_-_Creating_Entrepreneurial_Universities.pdf.
6. Aksom H. Theoretical and methodological frameworks for studying institutional change in higher education / H. Aksom // Формування ринкової економіки в Україні. — 2017. — Вип. 37. — Ч. 1. — С. 3—8.
7. University of Adelaide. Governance [Electronic resource]. — Available at : <https://www.adelaide.edu.au/governance/delegations/browsebycat.html>.
8. Finance University of Michigan [Electronic resource]. — Available at : <http://finance.umich.edu/about>.
9. Growing questions about the business model for higher education in the US [Electronic resource] / ICEF Monitor. — 2015. — Available at : <https://monitor.icef.com/2015/02/growing-questions-business-model-higher-education-us/>.
10. Lederman D. The Rose-Colored Glasses Come Off [Electronic resource] / D. Lederman, R. Seltzer ; Inside Higher Ed Survey of College and University Business Officers. — 2017. — Available at : <https://www.insidehighered.com/news/survey/rose-colored-glasses-come-survey-business-officers>.
11. US: Most university business officers anticipate financial challenges ahead [Electronic resource] // ICEF Monitor. — 2017. — Available at : <http://monitor.icef.com/2017/08/us-university-business-officers-anticipate-financial-challenges-ahead>.
12. Shattock M. University governance and academic work: the «business model» and its impact on innovation and creativity [Electronic resource] / M. Shattock ; Centre for Global Higher Education // Working paper. — 2019. — № 48. — Available at : <https://www.researchcghe.org/perch/resources/publications/to-publish-wp48.pdf>.
13. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 37—38. — Ст. 2004. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
14. Квіт С. Дорожня карта реформування вищої освіти України [Електронний ресурс] / С. Квіт // Освітня політика : Портал громадських експертів. — 2018. — 23 березня. — Режим доступу : <http://education-ua.org/ua/articles/1159-dorozhnyua-karta-reformuvannya-vishchoji-osviti-ukrajini>.
15. Романовський О. О. Феномен підприємництва в університетах світу : монографія / О. О. Романовський. — Вінниця : Нова книга, 2012. — 504 с.
16. Шевченко Л. С. Університетська освіта: економічні пріоритети та управління розвитком : монографія / Л. С. Шевченко. — Харків : Право, 2016. — 188 с.

17. Яшук Т. А. Механізм фінансування закладів вищої освіти в умовах нестабільності ринку освітніх послуг : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Т. А. Яшук ; УДПУ ім. Павла Тичини. — Київ, 2019. — 298 с.
18. Brint S. U. S. Higher Education Effectiveness / S. Brint, Charles T. Clotfelter // *The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences*. — 2016. — Vol. 2. — № 1. — P. 2—37.
19. Грищенко І. М. Підвищення ефективності діяльності ВНЗ як передумова забезпечення потреб ринку праці / І. М. Грищенко, Н. В. Цимбаленко, Т. М. Нефедова // *Ринок праці та зайнятість населення*. — 2015. — № 2. — С. 32—35.
20. Матюх С. А. Формування концептуальних засад ефективності діяльності вищих навчальних закладів / С. А. Матюх // *Економічний часопис-XXI*. — 2013. — № 5—6. — С. 82—85.
21. Падалка О. С. Економіка освіти та управління : посібник / О. С. Падалка, І. С. Каленюк. — Київ : Педагогічна думка, 2012. — 184 с.
22. The Times Higher Education World University Rankings 2018 [Electronic resource]. — Available at : https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2018/world-ranking#!/page/0/length/25/locations/UA/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats.
23. Фишберн П. Теория полезности. Методологические основы и математические методы / П. Фишберн. — Москва : Мир, 1981. — Т. 1. — 480 с.
24. Рейтинг Топ-200 Україна 2018 [Електронний ресурс] // Освітній портал України. — Режим доступу : <https://osvita.ua/vnz/rating/60985>.
25. Питання НТУ України «Київський політехнічний» : Указ Президента України від 30.08.2004 [Електронний ресурс] // Законодавство України. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023/2004>.
26. Про заходи щодо підвищення статусу КНУ ім. Тараса Шевченка : Указ Президента України від 05.05.2008 [Електронний ресурс] // Законодавство України. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/412/2008>.

Стаття рекомендована до друку 03.03.2020 © Крупка М. І., Гринькевич О. С., Сас С. П.

References

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2019). *Osnovni pokaznyky diyalnosti VNZ Ukrainy: statystychna informatsia [The main indicators of the activity of Ukraine's HEIs: statistical information]*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
2. UNESCO-UIS. (2019). Education: International student mobility in tertiary education. Outbound mobility ratio by host region. Retrieved from <http://data.uis>.
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2019). *Natsionalni rakhunky osvity Ukrainy u 2016 rotsi [National education accounts of Ukraine in 2016]*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov> [in Ukrainian].
4. Osipian, A. L. (2018). Unpaid bills force universities to close until spring. *University World News*. Retrieved from <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20180124151952601>.
5. Clark, B. (1998). Creating Entrepreneurial Universities. Organizational Pathways of Transformation. *Issues in Higher Education*. Paris: International Association of Universities. Retrieved from http://www.finhed.org/media/files/05-Clark_-_Creating_Entrepreneurial_Universities.pdf.
6. Aksom, H. (2017). Theoretical and methodological frameworks for studying institutional change in higher education. *Formuvannya rynkovoï ekonomiky v Ukraini — Formation of market economy in Ukraine*, 37 (1), 3—8.
7. University of Adelaide. University Governance. (n. d.). www.adelaide.edu.au. Retrieved from <https://www.adelaide.edu.au/governance/delegations/browsebycat.html>.
8. Finance University of Michigan. (n. d.). finance.umich.edu. Retrieved from <http://finance.umich.edu/about>.
9. Growing questions about the business model for higher education in the US. (2015). *ICEF Monitor*. Retrieved from <https://monitor.icef.com/2015/02/growing-questions-business-model-higher-education-us/>.
10. Lederman, D., & Seltzer, R. (2017). The Rose-Colored Glasses Come Off. Inside Higher Ed Survey of College and University Business Officers. Retrieved from <https://www.insidehighered.com/news/survey/rose-colored-glasses-come-survey-business-officers>.
11. US: Most university business officers anticipate financial challenges ahead. (2017). *ICEF Monitor*. Retrieved from <http://monitor.icef.com/2017/08/us-university-business-officers-anticipate-financial-challenges-ahead>.
12. Shattock, M. (2019). University governance and academic work: the «business model» and its impact on innovation and creativity. *Working paper*, 48. Centre for Global Higher Education. Retrieved from <https://www.researchcghe.org/perch/resources/publications/to-publish-wp48.pdf>.
13. Verkhovna Rada Ukrainy. (2014). Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 № 1556-VII [On Higher Education: Law of Ukraine from June 01 2014 № 1556-VII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 37—38, 2004. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].
14. Kvit, S. (2018). Dorozhnia karta reformuvannya vyshchoi osvity Ukrainy [Roadmap for reforming higher education in Ukraine]. *Osvitnya polityka: Portal hromadskykh ekspertiv — Educational policy: Portal of public experts*. Retrieved from <http://education-ua.org/ua/articles/1159-dorozhnya-karta-reformuvannya-vyshchoji-osviti-ukrajini> [in Ukrainian].
15. Romanovskiy, O. O. (2012). *Fenomen pidpriemnytstva v universytetakh svitu [The phenomenon of entrepreneurship in the universities of the world]*. Vinnytsia: Nova knyha [in Ukrainian].
16. Shevchenko, L. S. (2016). *Universytetska osvita: ekonomichni priorytety ta upravlinnia rozvytkom [University education: economic priorities and development management]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
17. Yashchuk, T. A. (2019). Mekhanizm finansuvannya zakladiv vyshchoi osvity v umovakh nestabil'nosti rynku osvitnikh posluh: dysertatsiia [The mechanism of higher education institutions financing in the conditions of the instability of the educational services market]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
18. Brint, S., & Clotfelter, Ch. T. (2016). U. S. Higher Education Effectiveness. *The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences*, 2, 1, 2—37.

19. Hryshchenko, I. M., Tsymbalenko, N. V., & Nefedova, T. M. (2015). Pidvyshchennia efektyvnosti diyalnosti VNZ yak peredumova zabezpechennia potreb rynku pratsi [Improving the effectiveness of HEIs as a condition for meeting the labor market needs] *Rynok pratsi ta zainiatist naselennia — Labor Market and Employment*, 2, 32—35 [in Ukrainian].
20. Matyukh, S. A. (2013). Formuvannya kontseptualnykh zasad efektyvnosti diyalnosti vyshchykh navchalnykh zakladiv [The conceptual basics of efficiency formation in functioning of higher educational institutions]. *Ekonomichniy chasopys-XXI — Economic Annals-XXI*, 5—6, 82—85 [in Ukrainian].
21. Padalka, O. S., & Kaleniuk, I. S. (2012). *Ekonomika osvity ta upravlinnia [Economics of Education and Management]*. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
22. The Times Higher Education World University Rankings 2018. (n. d.). www.timeshighereducation.com. Retrieved from https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2018/world-ranking#!/page/0/length/25/locations/UA/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats.
23. Fishbern, P. (1981). *Teoriia poleznosti. Metodologicheskie osnovy i matematicheskie metody [Operations research. Methodological issues and mathematical methods]*. Moscow: Mir [in Russian].
24. Reitynh Top-200 Ukraina [Ranking Top 200 Ukraine]. (2018). *Osvitnii portal Ukrainy — Ukraine's Educational Portal*. Retrieved from <https://osvita.ua/vnz/rating/60985> [in Ukrainian].
25. Pytannia NTU Ukrainy «Kyivskyj politekhnichniy»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 30.08.2004 [Issue of the National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic»: Decree of the President of Ukraine from August 30, 2004]. (2004). *Zakonodavstvo Ukrainy — Legislation of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023/2004> [in Ukrainian].
26. Pro zakhody shchodo pidvyshchennia statusu KNU im. Tarasa Shevchenka: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 05.05.2008 [On measures to improve the status of Taras Shevchenko NU of Kyiv: Decree of the President of Ukraine from May 5, 2008]. (2008). *Zakonodavstvo Ukrainy — Legislation of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/412/2008> [in Ukrainian].

The article is recommended for printing 03.03.2020

© Krupka M. I., Hrynkevych O. S., Sas S. P.